

مبانی و روش اندیشه علمی امام صادق (علیه السلام)

تألیف: جمعی از نویسندگان

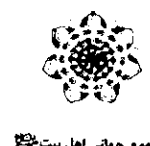
به اهتمام دکتر احمد باکتچی

با گفتارهایی به قلم (به ترتیب حروف الفبا)

اصغر افشاری - مرتضی ابروانی - حسام الدین آشنا - احمد باکتچی - عادل پورنامی - محمدحسین توانایی
محمدجواد جاوید - فرامرز حاج منوچهری - نبی زینب حسینی - شهرام خداوردیان
مرتضی خرمی - یاسین شکرانی - کسری صادقی زاده - عیسی عارف زاده
ابوالفضل علیشاهی قلعه جوقی - احد فرامرز قراملکی
مهدی قضاوی زاده - مجید کافی - مهدی گلشنی
رضا محمدزاده - عبداللطیف مسعودی
سید ابوالقاسم نفیسی - حسین موشنگی

مبانی و روش اندیشه علمی امام صادق (ع) ■ تألیف: جمعی از نویسندگان ■ به اهتمام: دکتر احمد پاکچی
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ نمایه‌سازی: رضا دبیا ■ چاپ اول: ۱۳۹۱ ■ قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۶۲-۴
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

مجمع جهانی اهل بیت

دانشگاه پیام نور

مجمع جهانی اهل بیت

مجمع جهانی اهل بیت

مجمع جهانی اهل بیت

مجمع جهانی اهل بیت

مجمع جهانی اهل بیت

مجمع جهانی اهل بیت

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع) ■ تهران: بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲ ■ صندوق پستی: ۱۴۶۵۵-۱۵۹ ■ E-mail: isu.press@yahoo.com ■ دانشگاه اینترنتی: www.ketabsadiq.ir

سرشناسه: پاکچی، احمد، ۱۳۳۲ - گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور: مبانی و روش اندیشه علمی امام صادق (ع) به اهتمام: احمد پاکچی
پاکچی، دبیر اجرایی مرتضی سلمان‌نژاد
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری: ۶۰۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۶۲-۴
وضعیت فهرست نویسی: فیا
موضوع: جعفر بن محمد (ع)، امام ششم، ۸۲ - ۱۲۸ ق.
شماره افزوده: سلمان‌نژاد، مرتضی
شماره افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
ردمپدی کنگره: ۱۳۹۱ پ ۲ م ۲۵ BP
رده بندی دیویی: ۹۵۵۳/۲۶۷
شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۷۰۰۴۰

■ ویراستار علمی: احمد پاکتچی

■ دبیر اجرایی: میثم نظری، محسن محمدزاده، مرتضی سلمان نژاد

■ همکاران: محمد ناصحی، محمد جواد نیکروش، حسین ثاقبی، علی زمانیان جهرمی، محمد احمدی زاده، علی خانی، بسطامی، علی دهقان، مهدی شایق، محمد پوراسماعیلی، امیر شقایق، مهدی والا، مهدی پور وهاب، حسین کرمی، مرتضی درخشان، سید مصطفی صالح نژاد.

■ ناظر علمی - اجرایی: مجتبی منتظری

■ کمیته علمی:

دکتر احمد پاکتچی (مدیر گروه قرآن و حدیث دانشکده الهیات - ریاست کمیته علمی همایش)
دکتر محسن اسماعیلی (رئیس دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق علیه السلام)
دکتر اصغر افتخاری (معاون پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام)
دکتر احمد بادکوبه (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه تهران)
دکتر جلال درخشه (رئیس دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی دانشگاه امام صادق علیه السلام)
دکتر علی رضاییان (رئیس دانشکده معارف اسلامی و مدیریت دانشگاه امام صادق علیه السلام)
دکتر محمدهادی زاهدی وفا (رئیس دانشکده معارف اسلامی و اقتصاد دانشگاه امام صادق علیه السلام)
دکتر مهدی سپهری (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه امام صادق علیه السلام)
حجت الاسلام والمسلمین شاه آبادی (معاون فرهنگی بنیاد ارشاد و رفاه امام صادق علیه السلام)
دکتر ستار عودی (عضو هیئت علمی دانشگاه جهان اسلام)
دکتر رضا محمدزاده (رئیس دانشکده معارف اسلامی و الهیات دانشگاه امام صادق علیه السلام)
حجت الاسلام والمسلمین دکتر سید مصطفی مصطفوی (عضو هیئت علمی و معاون تحصیلات تکمیلی دانشکده معارف اسلامی و حقوق دانشگاه امام صادق علیه السلام)
دکتر عباس مصلائی پور (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه امام صادق علیه السلام)
دکتر مجید معارف (مدیر گروه قرآن و حدیث دانشکده الهیات دانشگاه تهران)
حجت الاسلام والمسلمین دکتر سعید مهدوی کنی (رئیس دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات دانشگاه امام صادق علیه السلام)
حجة الاسلام دکتر سید نقی (عضو هیئت علمی دانشکده الهیات دانشگاه شهید مطهری ره)
دکتر سید علیرضا واسعی (عضو هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)

■ اساتید مشاور:

دکتر احمد پاکتچی - دکتر محمد هادی زاهدی وفا - دکتر مجید معارف - دکتر احمد بادکوبه - دکتر ستار عودی - دکتر جعفریان - حجة الاسلام دکتر سید ابوالقاسم نقیسی - دکتر خندان - دکتر منوچهری - دکتر عادل پیغامی - دکتر مهدی سپهری - حجت الاسلام دکتر الویری - دکتر علیخانی - دکتر کاروس سیدامامی - دکتر عباس مصلائی پور - دکتر کامران ایزدی مبارکه - دکتر حجت الله عبدالملکی - جناب آقای سید مجید امامی (دانشجوی دکتری) - جناب آقای عطاء الله بیگدلی (دانشجوی دکتری) - جناب آقای سمعی نسب (دانشجوی دکتری) - جناب آقای عرب اسدی (دانشجوی دکتری) - جناب آقای علی خلیلی (دانشجوی دکتری) - دکتر خدایاری

- فصل ۷. کارکرد معرفت و حیاتی امام صادق (ع) در حوزه علوم اسلامی ۲۰۵
دکتر مرتضی ایروانی / بی بی زینب حسینی
- فصل ۸. روش شناسی تفسیر در روایات امام صادق (ع) ۲۲۹
دکتر مرتضی خرمی
- فصل ۹. پژوهشی در اصول کی پدیدری شده در کتب امام صادق (ع) ۲۴۹
دکتر ابو الفضل علی شاهی قلعه جوئی
- فصل ۱۰. ربیافتی معداتی در کس عقل و وجودی و تأویل، در تفسیر منسوب به امام جعفر صادق (ع) ۲۷۵
شهرام خداوردیان
- فصل ۱۱. اصول و روش های حاکم بر مناسبات امام صادق (ع) ۲۸۷
دکتر حسین هوشنگی / یاسین شکری
- فصل ۱۲. نظریه دلالت و معنا در آموزه امام صادق (ع) ۳۰۷
دکتر احمد پاکتچی
- فصل ۱۳. درآمدی بر دیدگاه های اقتصادی امام جعفر صادق (ع) ۳۲۳
دکتر عادل پیغامی
- فصل ۱۴. معنا و مقام یاس در کتب جعفری ۳۸۹
دکتر اصغر افتخاری / کسری صادقی زاده
- فصل ۱۵. روش شناسی مطالعات حقوق انسانی با تاکید بر تعالیم کتب امام صادق (ع) ۴۱۱
دکتر محمد جواد جاوید
- فصل ۱۶. روش شناسی مطالعات حوزه اخلاق در کتب امام صادق (ع) ۴۴۷
دکتر احمد فرامرزی قراملکی
- فصل ۱۷. نقش تعینات اجتماعی در فقه کتب امام صادق (ع) ۴۵۷
مجید کافی

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن ناشر
۱۷.....	پیشگفتار
۱۹.....	فصل ۱. کتب علمی امام جعفر صادق علیه السلام به سوی یک اصل واحد خداداد دکتر حسام الدین آشنا / مهدی قضاویزاده
۷۵.....	فصل ۲. امام صادق علیه السلام و تدوین عقاید جعفری دکتر احمد پاکتچی
۱۱۹.....	فصل ۳. امام صادق و تدوین مذہب جعفری: تدوین فقه جعفری دکتر احمد پاکتچی
۱۵۹.....	فصل ۴. منابع معرفت در نگاه امام صادق علیه السلام عیسی علیزاده منامن
۱۷۵.....	فصل ۵. معرفت شناسی در کتب امام صادق علیه السلام دکتر مهدی گلشنی
۱۸۷.....	فصل ۶. عقل و کارکردهای آن از منظر امام صادق علیه السلام در روایات کتاب العقل و ابطال اصول کافی دکتر سید ابوالقاسم نقیعی

فصل ۱۸. روش‌شناسی مطالعات حوزه فلسف براساس آموزه‌های کتب امام صادق علیه السلام	۴۷۷
دکتر رضا محمدزاده	
فصل ۱۹. روش‌شناسی مطالعات روانشناسی در کتب علمی امام صادق علیه السلام	۴۹۳
دکتر محمدحسین توانایی	
فصل ۲۰. تعال حدیث با دانش‌های بشری از دیدگاه امام صادق علیه السلام	۵۰۵
دکتر عبدالهادی مسعودی	
فصل ۲۱. ارزیابی از آثار مستب بر امام صادق علیه السلام در میراث اسلامی	۵۲۳
فرامرز حاج منوچهری	
چکیده فصول	۵۵۷
نمایه	۵۷۹

ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق (علیه السلام) را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

ولله الحمد

معاونت پژوهشی دانشگاه

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی‌ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند. از این حیث «تربیت» را می‌توان مقوله‌ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه‌های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می‌یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متاثر و دگرگون می‌سازد. از سوی دیگر «سیاست‌ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی‌توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست‌ها در گرو انجام پژوهش‌های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان‌های فکری و اجرایی به حساب می‌آیند و نمی‌توان آینده درخشان را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای

موضوع محور برای مجسوعه جامع طراحی شد و مقالات با حفظ هویت اصلی خود، در این ساختار جدید جای داده شدند، که در ذیل فهرست عناوین مقالات طرح پژوهشی امام صادق (ع) در اندیشه و عمل ارائه شده و مابقی مقالات مربوط به همایش مذکور می باشد. به هر روی کوشش شده است تا حد ممکن پیوستار موضوعی قابل درکی میان آنها برقرار باشد. اکنون این مجموعه‌ی جامع در دو بخش، بخش نخست با عنوان ابعاد شخصیت و زندگی امام صادق (ع)، و بخش دوم با عنوان مبانی اندیشه و روش علمی امام صادق (ع) تنظیم گردیده است.

همین جا تلاش یکایک پژوهشگران و حامیان همراه در فراهم آمدن این مجموعه را ارج می نهیم و امید داریم که مجموعه گرد آمده، خدمتی به آستان پرفروغ امام صادق (ع) و کوشش سوهام در جهت معرفی آموزه ها و ابعاد شخصیت آن حضرت بوده باشد.

فهرست مقالات پروژه امام صادق (ع) در اندیشه و عمل

- ۱- مکتب علمی امام جعفر صادق (ع)؛ به سوی یک الگوی داده بنیاد (دکتر حسام‌الدین آشنا - مهدی قضاوی زاده)
- ۲- امام صادق و تدوین مذهب جعفری؛ تدوین اصول اعتقادی (دکتر احمد پاکچی)
- ۳- امام صادق و تدوین مذهب جعفری؛ تدوین فقه جعفری (دکتر احمد پاکچی)
- ۴- شرایط علمی و فرهنگی در عصر امام صادق (ع) (دکتر احمد پاکچی)
- ۵- کتابشناسی آثار امام صادق (ع) (فرامرز حاج منیرپوری)
- ۶- رهیافتی مقدماتی به درک کنش عقلی و وجودی (ناوئل) در تفسیر منسوب به امام جعفر صادق (ع) (شهرام خداوردیان)
- ۷- اخلاق و زهد در مکتب امام صادق (ع) (دکتر مهدی سپهری)
- ۸- نگاهی به دیدگاه‌های سیاسی امام صادق (ع) (علی اکبر علیخانی)
- ۹- جایگاه امام صادق (ع) در علوم قرآنی و تفسیر (عباس مصلائی پور یزدی)
- ۱۰- اصول و روش‌های حاکم بر مناظرات امام صادق (ع) (دکتر حسین هوشنگی)
- ۱۱- نقش امام صادق (ع) در حوزه حدیث و علوم آن (مهدی ایزدی)
- ۱۲- رویکردهای اجتماعی در گفتمان روایی امام صادق (ع)؛ مقدمه ای بر گفتمان دینی روایی (دکتر حسن بشیر)

پیشگفتار

بسم الله الرحمن الرحيم

امام جعفر صادق (ع)، امام ششم شیعیان و رئیس مذهب امامیه، در تاریخ تشیع و گستره فرهنگ اسلامی چنان اثر نافذ و تأثیر ماندگار برجای نهاده که زاویه‌ای از زوایای فرهنگ اسلامی از آن تأثیر به دور نمانده است. بدیهی است شخصیتی با چنین جایگاه رفیع و گستره تأثیر، در قالب چند مقاله پژوهشی نیست و هر اندازه نوشته‌های پژوهشی از این دست ناظر به بعدی از ابعاد وجودی آن حضرت فراهم آید، همچنان راه‌های نرفته و موضوعات پژوهش نشده بسیار خواهد ماند.

آنچه در مجموعه حاضر تقدیم پژوهشگران عرصه فرهنگ شیعه و دوستداران آن حضرت می‌گردد، کوششی در راستای آن است که شخصیت آن امام بزرگوار با نقطه دیدهای مختلف و از منظرهای متنوع، کاویده شود و مطالعاتی چندجانبه به صورتی روشمند و سامان یافته در این باره عرضه گردد. این مجموعه گردآمده‌ای از دو سنخ مقالات پژوهشی است: نخست آنچه به عنوان طرحی پژوهشی با حمایت معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) با عنوان امام صادق (ع) در اندیشه و عمل، با مدیریت علمی اینجانب فراهم آمده، و دیگر، محصولات همایشی که با عنوان همایش مکتب علمی امام صادق (ع) در سال ۱۳۸۹ در دانشگاه امام صادق (ع) برگزار گردیده و مؤسسات مختلفی حامی آن بوده‌اند که نشان آنها بر ظهر کتاب نقش بسته است.

از آنجا که در مقام نشر، از سوی معاونت محترم پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) تصمیم بر آن شد که این دو مجموعه با یکدیگر تلفیق گردد، بار دیگر ساختاری

- ۱۳- کتابشناسی شخصیت و جایگاه امام صادق (علیه السلام) (فرامرز حاج منوچهری)
- ۱۴- آثار منتسب به امام صادق (علیه السلام) (خدایاری)
- ۱۵- تحلیل دوگان سیاست- اداره بر اساس برخی از آموزه‌های امام صادق (علیه السلام) (دکتر صادقی)
- ۱۶- گذاری بر زندگی امام جعفر صادق (علیه السلام) (دکتر سجادی)
- ۱۷- درآمدی بر دیدگاه‌های اقتصادی امام جعفر صادق (علیه السلام) (دکتر عادل پیغامی)

احمد پاکتچی

آذر ماه ۱۳۹۱

و فلسفی عقل محور در جهان اسلام، اجازه نمی‌داد که بتوان با نگاهی صرفاً درون دینی و با استناد به نصوص از حیثیت دین و مکتب دفاع کرد و سخنی برای گفتن داشت. شکل‌گیری جریان‌های درون‌گرای متکی بر نصوص و در رأس آنان اصحاب حدیث در عصر امام صادق (علیه السلام)، خود زنگ خطری بود برای اینکه فرو رفتن در پیروی از ظواهر نصوص و بی‌توجهی نسبت به آنچه در پیرامون می‌گذرد، چگونه می‌تواند محافل دینی جهان اسلام را در معرض تهی شدن از درون قرار دهد.

پاسخ‌گیری به این مقتضیات نیازمند اندیشه عمیق و پشتوانه قوی در راستای کاربرد عقل، تجربه، تنقیح حوزه‌های اعتبار آنها، چیستی علم و رابطه آن با عقل و دین و شیوه‌های به کارگیری عقل و تجربه و ایجاد تناسب میان آنها در ساحت‌های علم و ایمان بود. هم از آن حیث که امام صادق (علیه السلام) پیشوای همیشگی مکتب ماست و هم از آن رو که روزگار آن امام از حیث رویارویی‌ها و تحول‌ها بسیار نزدیک به آن است که در عصر ما می‌گذرد، جا دارد که تعالیم مکتب در افقی وسیع‌تر دیده شود و بجاست که نظریه‌پردازی‌های ما در حیطه‌های مختلف دانش، بر دوش بنیادهایی گذارده شود که از سوی آن حضرت نهاده شده است. آشکار است که این بنیادها در یک رابطه متقابل میان زبان عصر ما و زبان علمی روزگار امام (علیه السلام)، باید به دقت استخراج گردد و مورد بازخوانی قرار گیرد؛ بازخوانی و استخراجی که اگر با ضوابط بایسته و با دقت شایسته صورت گیرد، ما را به سرمنزول مقصود خواهد رسانید و اگر به سهل‌انگاری و شتابزدگی برگزار شود و حق آن ادا نگردد، ثمری که باید به بار نخواهد نشست.

احمد باکتچی

رئیس کمیته علمی نخستین همایش

ملی مکتب علمی امام صادق (علیه السلام)

مقدمه

امام همام و ششمین اختر تابناک بر آسمان امامت، امام جعفر صادق علیه السلام شخصیتی محوری در میان ائمه دوازده گانه علیهم السلام است که به عنوان تدوینگر تعالیم امامیه و بنیانگذار مذهب جعفری شناخته می شود. آن حضرت در حوزه های مختلف معارف دینی، مشتمل بر عقاید، اخلاق و فقه دارای آموزه های سامان یافته و گسترده بود و از همین جهت، بخش عمده ای از مواضع شیعیان در مواجهه با مذاهب و وجوه تمایز آنان نسبت به فرق گوناگون، بر بنیاد آموزه های آن حضرت شکل گرفته است.

شرایط سیاسی و فرهنگی عصر، مانند مقارن بودن امامت آن حضرت به دوره انتقال حکومت از بنی امیه به بنی عباس و دوره مواجهه فرهنگ اسلامی با دین ها و مسلک های دیگر از یهودیان و مسیحیان تا ثنویان و دهریان گفتمانی را مطرح ساخته بود که بسیاری از مباحث مسکوت دینی را به چالش می کشید و بروز چنین گفتمانی، لاجرم مقتضی آن بود تا مبانی و مواضع امامیه به سان یک مکتب بدون و سامان یافته در عرصه تضارب آراء ارائه شود و حضور شیعه به برکت کوشش های آن امام بزرگوار و شاگردان تربیت شده در مکتبش، تعیین کننده و کارآمد باشد.

در بوته این مناقشات و هم زمان با شکل گیری دیرپاترین مذاهب کلامی و فقهی در جهان اسلام، انتظار اولیه آن است که حضرت به اقتضای مقام امامت، به تبیین آموزه های دینی اهتمام ورزیده باشد و در نگاه بدوی، به نظر چنین رسد که در حوزه دانش هایی که مستقیماً موضوع آنها دین نیست، نباید در تعالیم آن حضرت انتظار یافتن پاسخی داشت. اما مواجهه با فرهنگ های و تمدن های دیگر و بروز رویکردهای کلامی